БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50-Д ЧЫЛГА ЧЕДИР 27 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч. ОКТЯБРЬ 10 ВТОРНИК № 240 (6876).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң хоойлу төлевилээр комиссияларында

Октябрь 7-де Кремльге Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң хоойлу төлевилээр комиссияларының хуралы болган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге көөру-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүтүн-ниити шериг хүлээлге дүгайында чаа Хоойлу төлевилелин кинргенинге холбаштыр Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң хоойлу төлевилээр комиссиялары ол айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречконуң илеткелин база ук хоойлу төлевилелиниң талазы-биле комиссияларның кылган түүнелиниң дугайында Националдар Совединиң хоойлу төлевилээр комиссиялының Даргазы Р. Нишановтуң дыңнадыын чугаалашкан.

Комиссиялар оон өске хоойлу төлевилелдериниң талазы-биле ажылдың байдалының дугайында медегелди дыңнаан база комиссияларының ажылының оон өске айтырыгларын көрген.

Хоойлужудулга төлевилеадериниң палатазының комиссияларының хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының орлакчызы М. А. Искандеров, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы Ю. И. Палецкис, ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазы А. Ф. Горкин, ССРЭ-ниң Чингине прокуроры Р. А. Руденко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Юридиктиг комиссияның даргазы А. Н. Мишутин, СЭКП ТК-ның киллис эргелекчизиниң орлакчызы С. И. Гачев, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң Камгалал министерстводунуң төлээлери, эртем ажылдакчылары болгаш парлалганың төлээлери олурган.

НОМ ТАРАДЫРЫНЫҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ

В. И. Ленинниң ажылдарынга, оон амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын, Коммунистиг партияның база хамаары болгаш Ада-чурттуң улуг дайынының чылдарында совет улустуң маадырлыг чоруун көргүскен номнарга, маадырлыг 50 чыл дургузунда бистиң чуртувустуң көдээ ажылагайының болгаш культуразының, үлетпүрүнүң чедишкиннерин көргүзүп турар чогаалдарга Улуг Октябрьның юбилейинің бүдүүзүнде совет кижилериң сонуургалы өнза бедээн. Ынчангаш, Октябрьның 50 чылынга турааскааткан Бүгү-россияның ном тарадыр айын РСФСР-ниң коо-райларынга, суурларынга октябрь 1-де эгелээн. Ном тарадыр айның кол сорулгазы — номчукчуга херектиг номну тып бээри, номну кижи бүрүзүнге чедирери.

Тыва респотребсоюзтуң ном садыглаар килдизи болгаш ВЛКСМ обкому бо чылдың сентябрь 29-тан ном тарадырының айын чорудуп эгелээн. Ону ленинчи комсомолдуң төрүттүнген хүнү — октябрь 29-ка чедир чорудар.

Чугула, политиктиг улуг ужур-дузалыг кампанияны чарлаан хүндеп эгелээш, республиканың бүгү-ле ном база үлетпүр болгаш аъш-чем бараан-нарының чамдык садыгларының хөй санныг садыгжылары, номнуң хөй-ниитичи нептерединчилери, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялар номну кижи бүрүзүнге чедирип тарадырының ажылынче идепкейлиг кирипкен.

Ном тарадылгазының айын организастыг эки эрттирерин СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бюрозунга чугаалашкаш, чугула шиитпирни хүлээп алган, туснай оргкомитетти тургускан. Чүгле баштайгы хүннерде безин номнуң хөй-ниити тарадычылары хөй санныг номну чонга садыглаан. Туранның № 1 школазында «Номнуң аныяк өңнүктери» деп школа кооперативи пионер вожатыйы эш Яровикованың удуртулгазы-биле номну 140 рубльге садыглаан. Ол ышкаш өске-даа хөй-ниити тарадычылар идепкейлиг ажылдап турар. Чаа номнарны көдээ магазиннерже чорударынче, чонга садыглаарынче улуг кичээнгейни салган.

Бо чугула кампания Таңдының Балгазын, Арыг-Бажы суурларда базала эки чоруп турар. Школа кооперативтери тургустунган. Балгазын школазының 9-ну классчызы Назарова баштайгы хүннерде хөй санныг номну тарадып садыглаан. Бай-Тайга районнуң Тээли суурда Ленин орденниг, хоочун почтачы Салчан Дүү-Дарый чүгле почта чедирери-биле кызыгаарлаттынмайн, номну өг-бүле, кижи бүрүзүнге чедирип садыглаарын эки чорудуп, бо чылдың төнчүзүнге чедир 500 рубль түңге садыглаарының хүлээлгезин алган. Хөй-ниитичи идепкейлиг тарадычыларны бистиң республикадан хөйну адап болур.

Бо чарлаттынган шалыпчы айда чоннуң ном талазы-биле негелдезин хандырып, хөй номну тарадып садыглаарын чедип алыр дээш улуг ажылдарны, организастыг хемчегларни ап чорудары хамыктың мурнунда хереглел кооперациялларының, комсомол ажылдакчыларының мурнунда база бир чугула сорулгаларның бирээзи болуп турар.

Чер-черде ном садыглап турар магазиннер, киоскилер коллективтер бүрүзүнге хөй-ниити тарадычылардың болурун чедип алыр. Ынчангаш садыгжылар болгаш тарадычылар кижилериң кандыг номнар хереглеп турарын өөренип көөр, оларны тып бээр дээш бүгү талалыг хемчегларни ап чорудар херек. Чаа номнарны кандыг-даа саадаашкын чокка магазиннерже киирери, оларны өскү черлерге делгеп, кандыг номнар киргениниң даңзызын чарлап азары кол чүүл болур. Номнарны коллективтерге барып садыглаарын, хөй-ниитичи тарадычыларның дузазы-биле өг-бүле бүрүзүнге чедирерин, ном базаарларын кудумчуларга эрттирерин организастаары улуг ужур-дузалыг дээрзи билдингир. Көдээ черлерге, ылаңгыя малчынарга, сүт-бараан фермаларынга ном садыглаашкынын чорударынче өнза кичээнгейни салыр. Автолавкалар бүрүзүн ном-биле бүрүн хандырар, оны чугула хереглелдиң барааны кылдыр садыглаары чолаачы-садыгжыларның шуут хүлээлгези. Бо чүүлде ады кирген почтачы Дүү-Дарыйның эки эгелээшкиннинг үлегерин өске почтачыларның эдерери база күзенчиг-дир. Чүге дизе, олар өг-бүле бүрүзүнге, малчыннар аалдарынга базар доктаамал аалчылар болгай. Ол ышкаш номнарны кинотеатрларга, клубтарга, культура бажыңнарынга, библиотекаларга, хуралдар болгулаан черлерге болгаш хөй-ниитиниң өске-даа черлеринге садыглаарын доктаамал чорудар.

В. И. Ленинниң чогаалдарын парлаан, оон ажыл, амыдыралын, бистиң партиявыстың удуртукчу, башкарыкчы күүнү, Октябрь революциязының тиилелгезин, Совет күрүнениң, оон кижилериниң 50 чыл дургузунда эрткен эрес-маадырлыг оруктарын көргүскен номнарны калбаа-биле нептередип тарадырынче өнза кичээнгейни салырын чөн, үе-шаг боду-ла негеп келген. Бо шалыпчы айда политиктиг литератураларны болгаш көдээ ажыл-агый номнарын тарадыры база бир ноол черни эзлээн турар ужуруг.

Чоокта чаа Кызылга, бир дыштаныр хүнде политиктиг литератураларның хүүнүн эрттирил, ном базаарын организастаан, 450 рубль түңге номнарны садыглап, политиктиг литератураларга чоннуң негелдези улгаткан деп чүвени база катап көргүскен. Шак ындыг хүннерни, базаарларны районнар төптерингe, көдээ суурларга организастап эрттирер херек. Респотребсоюзтуң ном садыглаар килдизи көдээ магазиннерни политиктиг литератураларның номнары-биле бүрүн хандырарынче өнза кичээнгейни салыр ужурлуг.

Районнарда радио дамчыдылга редакциялары чаа номнарны пропагандалаар, ном тарадырының айының кандыг чоруп турарын доктаамал дамчыдар. Респотребсоюзтуң ном садыглаар килдизи база ВЛКСМ обкому бодунуң ажылдакчыларын көдээ черлерже командировкаладып чорудуп, бо чугула кампанияны организастыг эрттирерингe практиктиг дузаны чедирер херек. Ол ышкаш ном тарадыр ажылга чер-черде партия, совет органнарының удуртулгазы база хөй-ниити организацияларының киржилгези, дузазы негеттинип турар.

СЭКП Төп Комитеди «Көдээ черлерге ном садыглаашкынын организастаарында шыңгыы четпестер дугайында» доктаалды бо чылдың августа хүлээп алган. Көдээге ном садыглаашкынында кандыг четпестер барын ол доктаалда айыткаш, четпестерни узуткаарының тодаргай хемчегларын ап чорударын ында айытган. Ном тарадырының бо айын организастыг эки эрттирери — партия Төп Комитединиң ол доктаалын амыдыралга күүседиринге улуг идиг болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының доктаамал комиссияларында

1967 чылдың сентябрь 28 — октябрь 7-де Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң планбюджет комиссияларының, үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссияларының, тудуг материалдарының үлетпүрүнүң болгаш тудуг талазы-биле комиссияларының, көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссияларының, кадык камгалалының болгаш социал хандырылга талазы-биле комиссияларының, улус өөредилгезиниң, эртем болгаш культура талазы-биле комиссияларының, садыг болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссияларының түүнел хуралдары болган. Ол хуралдарга 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын, 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын, 1968 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин база 1966 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту көрген.

Комиссиялар 1968 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын, 1969 болгаш 1970 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын, 1968 чылда Күрүне бюджедин баштай чугаалажып көргениниң түүнелериниң дугайында боттарының тургускан белеткел комиссияларының удуртукчуларының дыңнадыларын дыңнаан, планнарын, бюджеттиң талазы-биле Эвилелдиң Совединиң, Националдар Совединиң план-бюджет, адырлар комиссияларының кылган түүнелерин база ол айтырыгларның талазы-биле эвилелдешкен республикаларның министрлер чөвүлелдеринге, ССР Эвилелиниң министерстволарынга, эргелелдеринге сүмелерни чугаалашкаш, түүлдүг деп санаан.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң план-бюджет комиссиялары, адырлар комиссиялары ук планның, бюджеттиң база бюджет күүселдезиниң дугайында отчёттуң талазы-биле кылган түүнелдерни бадылаан.

Комиссиялар ук планнарның, бюджеттиң болгаш бюджет күүселдезиниң дугайында отчёттуң талазы-биле комиссияларның өмүнээзинден ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга эдеринчи илеткелдер кылырын Эвилелдиң Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы П. А. Розенкога, Националдар Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы М. А. Ясновка дааскан.

Оон аңгыда, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының доктаамал комиссиялары контроль боттандырарының аайы-биле ССРЭ-ниң эзээн хөй министерстволарының болгаш эргелелдериниң ажыл-чорудулгазының чамдык айтырыгларының талазы-биле илеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдиң Совединиң көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязы көдээ ажыл-агый продукциязын хүлээп алырынга, сайгарып ажылдаарынга болгаш кадагалаарынга белеткел пунктуларын, базаларын, элеваторларны, будурулге черлерин белеткээр, тудар ажылдың чоруп турарының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң белеткелдер талазы-биле күрүне комитединиң, ССРЭ-ниң Эзт болгаш сүт үлетпүрүнүң министерстводунуң, ССРЭ-ниң Чем үлетпүрүнүң министерстводунуң илеткелдерин дыңнаан.

Националдар Совединиң көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязы көдээ ажыл-агый будурулгазынга транспортту ажыглаарын, оон ажылын организастаарын эжижиериниң талазы-биле хемчегларның болгаш байдалының дугайында ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжыышкынының илеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдиң Совединиң садыг болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязы көдээ ажыл-агый будурулгазынга транспортту ажыглаарын, оон ажылын организастаарын эжижиериниң талазы-биле хемчегларның болгаш байдалының дугайында ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжыышкынының илеткелдерин дыңнаан.

Эвилелдиң Совединиң садыг болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязы 1967 чылда үүрмектеп салдар бараан саарылгазының планын бараан курлавырларыбиле хандырар талазы-биле хемчегларның дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Националдар Совединиң үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязы эвилелдешкен республикаларда уран тывыш ажылдарын хөгжүдүп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Комиссияларга ол айтырыгларның шупгузун көөрүнүң мурнунда черче ажылдың байдалы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары — комиссия кежигүннерин таныштырган.

Эвилелдиң Совединиң, Националдар Совединиң көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиялары ССР Эвилелиниң чер ажыглалының кол чурумунуң, ССР Эвилелиниң аърга-эзим ажыглалының кол чурумунуң болгаш ССР Эвилелиниң суг хоойлужудулгазының үндезиннериниң төлевилелдерин-белеткээриниң чоруп турарының дугайында дыңнадыларны чугаалашкан.

Палаталарның кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазыбиле комиссиялары кадык камгалалының дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулга үндезиннериниң төлевилелин белеткээр талазы-биле ажылдың дугайында информацияны дыңнаан.

Комиссиялар чугаалашкан бүгү айтырыгларның талазы-биле шиитпирлерни болгаш чогуур министерстволарга, эргелелдерге бөөр сүмелерни хүлээп алган.

Докторамал комиссияларның ажылынга эвилелдешкен республикаларның министрлер чөвүлелдериниң, ССРЭ-ниң министерстволарының, эргелелдериниң, хөй-ниитиниң организацияларының төлээлери, эртемденнер киришкен.

Октябрьга тураскааткан

«Улуг-Хая» совхозтуң тараажылары Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн күш-ажылчы кескү белеткерлиг уткуп турар. Олар болза тараа ажаап алыышкынын долузу-биле доосканын СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге октябрьның 8-те рапорттаннар. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 4000 тонна тараа кирген. Бо тиилелгеге сорук кирген совхозтуң коллективи күрүнеге немелде ам-даа 500 тонна тарааны садарын, урезиннерни уруп алырын, аңгыс андарылгазын октябрь 15-ке чедир доозарын, болгаш мал кыштагладыышкынынга эки белеткенип алырын шиитпирлээннер.

Таңды сыныының аърга чартыында күскү эзимнериниң хөлегелиг черлеринде баштайгы хар кажарарын көстүп чыткан. Ол эртен дээрниң аязы-даа аажок, сооксумаар, шык салгын сыдан хадып турду.

Дуржулга станциязының № 3 трактор-хову бригадазының шолдери. Ажыл дем-не эгелей берген, Кагжап бышкан чаагай тараа чалгып чыдар делгем шолдуң ындыкы ужуудан кезин чоруп орган комбайн биече улам-на чоокшулап, оон моторунуң даажы тода дыңналып, ыракым шолду хөлзедипти. Ону башкарып орар кижи комбайнер А. Трушников. Аркадий хүннүң нормазын 165 хуу ажыгын турар.

— Шыпап-ла, — деп, Аркадий чугаалай-дыр. — Бо чылгы дүжүттү сыптан ужурары берге-ле-дир. Бо участоктуң суулазының чаагайын көрүнерден: бедин ийи метр, гадан-на ортумак дүжүт 55 пентнер-дир. Бункерниң дола хона бөөрин кижи көрүп четтикпес-тир, а саваң он-на метр хире черни кезип эртип чордала, дола бөөр-дир. Ынчалдажок бис юбилейлиг чылдың дүжүдүн чидириг чок ажаап алыр ужурлуг бис.

Эки ажылы дээш эш Трушниковка ашка шаңналын болгаш шилчиир вымпелди тывыскан. Аркадий ону салбас дээш кыымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Комбайнер А. Трушников.

П. ФЕДОРОВТУҢ сезү, фотозу.

ЮБИЛЕЙ БҮДҮҮЗҮНҮҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

Хүн демдеглели

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

Октябрьның 9-ка чедир республикада 195 муң гектар тараа культуралары кестинген, ол болза бүгү тарылга шолунүң 78 хуузу-дур. Үш хонук иштинде немелде кезишкин 8 муң гектар болган. 162 муң гектар черниң тавычазын бастырган, ол болза октябрьның 5-тээзинге деңнээрге 31,5 муң гектар хөй болганы ол-дур.

Ажаап алыышкынның темпизин дүргедиринге аяс хүннерни ховуларның ажыл-ишчилери эки ажыглап турар апарган дээрзин оперативтиг медээлер чугаалап турар, тарааны кезери-биле тавычаларны бастырарының аразын база кызырып турар. Амгы үеде кезип каан ниити тарааның тавычазын 83 хуу кылдыр бастырган. Хүннүң-не 7—8 муң гектар черниң тавычалары бастыртынып турар.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» болгаш Ленин аттыг колхозтарының, «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы алдарлыг тиилелгени чедип ап, тараа культураларның ажаап алыышкынын доосканнар. Каа-Хем район ийи хонук иштинде бүгү ажаап алыышкынны доозар деп турар.

Тываның совхозтары болгаш колхозтары картофель болгаш ногаа ажаап алыышкынын колдуунда доосган.

Октябрьның 9-ка чедир Төрээн чурттуң шыгжамырында 89619 тонна тараа кирген, ол болза чыл планынга хамаарыштыр 149,3 хуу болуп турар-дур. Дөрт хүн иштинде тараа хүлээп алыр черлерже 12355 тонна тарааны чедирген. Октябрьның 7 болгаш 8 хүннериндe күрүнеге тараа садары онза бедик темпилерлиг болган. Ол хүннерде ажыл-агыйлардан 3,2—3,5 муң тонна тараа кирип тургулаан. Таңды районнуң колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарының темпизин база бедиткен. Олар болза хүннүң-не 1,6—2,2 муң тонна тарааны күрүнеге садып турар.

8200 тонна тарааны дужаар хүлээлгелиг тургаш, Улуг-Хем районнуң хову ажылдакчылары күрүне шыгжамырынга 8560 тонна тарааны уруп, күрүнеге тараа садар талазы-биле юбилейлиг чылда алган хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседип, Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга эки күш-ажылчы белекти тудуп турар. Юбилейлиг чылда 22 муң тонна тарааны күрүнеге садар дээш хүлээлгезин күүседир дээш Каа-хемчилер база-ла күжениишкиннинг ажылдан келгеннер. Олар күрүнеге 21476 тонна тарааны саткан.

Күрүнеге тараа садар талазы-биле алган хүлээлгелерин күүседириниң темпилерин дүргедириниң бүгү-ле болдунар аргаларын чер болганда ам-даа четче ажыглап шыдавайн турар. Эң-не эвээжи-биле саналарга безин республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының шаңнарында 10 муң ажыг тонна садып болур тараа чыдып турар. Ооң чылдагааны, автотранспорттуң ажылын ам-даа эки организастап чадап турарында болур.

Тавычалар бастырылгазын дүргедедири аңгыс андарылгазын көвүдедири билдингир. Ындыг болбайн турары кончут хомудаачыг. Октябрь 9-ка чедир аңгыс андарылгазының планы 45-ле хуу күүсеттинген. Келир чылдың дүжүдүнге чер белеткелин Каа-Хем, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының, Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары өске ажыл-агыйлардан дээре чорудуп келген. «Кок-Тей» «Барлык» совхозтар, Тес-Хем районнуң «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтары, Чөөн-Хемчик районнуң колхозтары аңгыс андарылгазының планын күүседипкен. Ол районнар-биле дөмей агаар-бойдустуг Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйлары октябрьның баштайгы беш хонуунда 37, Эрзин районнуң ажыл-агыйлары 44-ле га черниң аңгызын андарган. Аңгыс андарылгазы Таңды, Улуг-Хем районнарда дыка ооңум чоруп, бир тракторга оваалтыр хүнде 3.7 гадан ашпас черни андарып турар.

Хову ажылдакчылары! Силерниң хүлээлгенер — дүжүт ажаан алыышкынының болгаш күрүнеге тараа садарының талазы-биле чедип алган темпилерни көшкатпайн, шаңнарда тарааларны изитпейн, эки кадагалап, урезин арыглаашкынын болгаш аңгыс андарылгазын бедик темпиби-ле чорудары болур.

Ровнодан фронтучулар-биле ужуражылга

Эрткен улуг хүнде Кызылдың культура болгаш дыштанылга парыгынга тыва эки-турачыларның чаңгыс полкчулары Кызылдың ажылчы чоннары-биле ужурашкан. Тываның хүндүлүг аалчылары тыва эки-турачыларның хосташкан хоорайы Ровнода чуруттап турар болгаш оон «Билиг» ниитилелдиң Тыва салбырының чалааның ёзугаар келгеннер. Ада-чурттуң дайынының үезинде олар тываларның турган полгунга дайылдажып чорааннар.

Ипат Михайлович Наумов 31 дугаар гвардейжи аъттыг шериг полгунуң командириниң политика талазы-биле оралакчызы чораан. Иван Тимофеевич Кузнецов ол-ла полктуң хайгыылчылар взводунуң командири чораан. Иван Тимофеевич ам Тывага ийи удаа кээп турары ол.

Байырлыг ужуражылганы ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары эш Ооржак ажыткан. Ипат Михайлович Наумов Ровно, Дубно хоорайларның болгаш оларның ажылчы чоннарының Тывага чедирген байырын дамчыткан. Бодунуң чугаазынга Ипат Михайлович тыва эки-турачыларның дайын үезинде маадырлыг чоруун өнза демдеглээн. Оон ол ВЛКСМ Тыва обкомунга Ровнонуң комсомолчуларындан тураскаалдыг адрестерни берген.

Иван Тимофеевич Кузнецов тыва эки-турачыларның дайынчы хереклерининиң дугайында тодаргай чугаалаан:

— Ровно областың колхоз, совхозтарында болгаш будурулге черлеринде тыва эки-турачыларны хостакчылары кылдыр санап, Ровно, Дубно болгаш өске-даа черлерге маадырлыы-биле өлген тываларның аттарын ыдыктыы-биле кадагалап турар. Ровно хоорайда тыва эки-турачыларның ады-биле адаан кудумчу база бар. Дубно хоорайның ажылчы чоннары аңаа маадырлыы-биле өлген он бир пулемётчиктерге тураскааткан улуг монументини тургузар деп шиитпирлээннер. Украин болгаш тыва чоннарының аразында найырал тыва эки-турачыларның Украинаны хостаар дээш төккен ханы-биле улам быыккан — деп, Иван Тимофеевич чугаалаан.

Ужуражылганың соонда ол-ла хүн болуп эрткен республиканың күскү крозунуң тиилекчилеринге шаңналдар тывыскан. Ровнодан келген аалчылар тиилекчилерге боттарының белектерин бергеннер.

Тыва эки-турачыларның чаңгыс полкчулары Тывага он ажыг хонар. Ол үеним дургузунда олар республиканың ажылчы чоннары-биле, кады дайылдажып чораан өөрлери-биле болгаш школачылар-биле хөй-хөй ужуражылганы эрттирерлер.

К. ОЮН.

Чурукта: ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары эш Ооржак Ровнодан аалчыларга белекти тыпсып тур.

Мурнакчы хойжу

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының хойжузу Монгуш Седип-оол юбилейлиг чылда 100 хойга өнаалтыр 105 хураганны менди камгалап ап, совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзинге санадып турар.

Аныак хойжу Седип-оол Төрээвич Монгуш хой ажылынга бичезинден эгелеп кадарчылап, чыл бүрүде эки көргүзүүлери дээш совхоз дирекциязындан каш удаа өртектиг түүлдер-биле болгаш хундулуг бижиктер-биле шаңнадып келген.

Хойжу Монгуш Седип-оол республиканың көдээ ажыл-агыйының болгаш улетпүр, будурулге черлериниң мурнакчылары-биле кады Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдаржыткан «Найырал» деп демир орук-биле Абакан—Москва—Ленинградче төөгүлүг черлерниң алын-чоруу-биле туристеп чоруткан. Туристеп чораан, көрген солун чүүлдерин төрээн совхозунуң малчыннарынга кээп таныштырарын чаңгыс чер-чурттуглары четтикпейн маңаа турар өнс.

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

Онгу классты доозуп турда, аныяк оол Доржудан башкылары сонуургап айтырган:

— Ортумак эртемни чедип ап, аттестатты холга тудары дээрге, тускайлаң ажыл-амыдыралче эге орук болур чүве болгай. Моон соңгаргы планыңыз чүл, кузел-сонуургалыңыз кандыгыл, Доржу, чугаалап көрем?

— Башкы болуруп, коммунизмниң аныяк салгакчыларын өредир болгаш кижизидер тускай эртемни чедип алырын кончуг күзээр кижи мен. Дөртү классты доозуп, эге билигни чедип ап турган-ла, бо дугайын шиитпирлеп алган мен — деп, онгу классты доозукчузу харылаан.

Кысыгбай Доржу бодунуң дөртү класска-ла шиитпирлеп алган планын, ыяг кузелин боттандырар дээш Кызылда курсунниң педагогика институдунга өренип кирген болгаш ол дээди өредилге черин дооскаш, башкылың «тускай эртемни чедип алган. Аныяк оолдуң кузели шак ынчаар боттанган — Доржунуң доозулга кежээзинде, студентилерниң болгаш башкыларның ол чаңчыл болган байырлалдыг кежээзинде өөрүшкүзүп чүү дээр!

Чаа-Хөл чурттуг, шаандакы ядыы-туренги арат чоразын Өлчейниң өгүу Кысыгбай Тываның хей оолдар, кыстары эшөөрү-биле бир домей дээди эртемни шак ынчаар чедип алгаш, Сүт-Хөл школазынга башкылаар дугайында томуйлаашкынны алган.

Коммунизмниң аныяк салгакчыларын кижизидер, оларны төрээн дылга, литературага өредир дээш аныяк башкы могаг-шылаг чокка ажыддап, дээди өредилге черинге шиңгээдип алган билини, бүгү күжүн харам чокка берип келген. Төрээн дыл болгаш литературага ооң башкылап турган өренникчилери дараазының классларынче чүгле эки болгаш кончуг эки демдектерлиг шилчин турган. Сургуулдарынга болгаш ада-иелерге, башкы эшөөрүнге эвилеп-эптиг, боду быжыг сагыага-чуруумнуг, төлептиг алжы-чаңныг комсомолчу Кысыгбайны улус өредилгезиниң органнары хей удаа мактап, демдеглеп келген.

1959 чылга чедир ол Сүт-Хөл школазынга

ЧЕТТИРДИМ

Тыва херээженнер революция мурнунда үжүк-бижик билбес, бүдүүлүк, ооң кадында ийи даквыр дарладың адаанга, аар-берге байдалга чурттап келген. Ыызыгуртан байларга базындырарындан аңгыда, ол өгбүле ажылын чаасканда кылыр, эр улус олурган черге хөй чүве чугаалавас, чаңгыс сос-биле дең эрге чок чорду.

Тывага национал-хосталгалыг революция, ооң түңнелинде тургуступ-ган улусчу эрге-чагырга херээженнерге бүгү тала-биле дең эргени тывыскан. Оон бээр хөй чылдар эрткен.

Ол үеним иштинде улусчу эрге-чагырга, а 1944 чылдан эгелеп Совет эрге-чагырга херээженнериң эр улус-биле дең эргеин амыдырал кырынга боттандырып, ону быжыглап, боже доктаамал сагыш салып, дыка хөй тодаргай хемчегларни алгылаан.

Ам экономиканың болгаш культураның адыларында, албан организас черлериндe эр кижилер-биле бир домей ажылдап турар бис. Районда түскай эртемниглернин, ылаңгыя эмчилериң, башкыларың аразында херээженнер көвей. Тес-Хем районуң удуртуагазында база бистиң толээлеривис барыңга чоргаарланмас аргажок.

Бо бүгү—Совет эрге-чагырганың ачызы. Ол ам бежен харлаар. Биске дең эргени хоойлу ёзугаар тывыскан, ону херек кырынга боттандырган дээш өөрүмнүң өмүнээзинден торээн чазакка четтиргенимни илереттим.

Чооду КҮНЗЕҢМАА.
«Чодураа» колхоз.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ

Чурттаары магалыг-дыр

Таңды сынның эдектерилде «Тыва кобальт» комбинаттың улуг тудуглары чоруп турарын дыннаап аңаа ажылдаар кузелим мени дөстүндүрбейн барган. Улуг-Хемниң ВЛКСМ райкомунуң путёвказы-биле Хову-Аксынга келгеш, шеверлекчилер бригадазынга ажылдап кирдим. Чоокта чаа үшкү разрядтың шеверлекчизи деп атты чедип алдым. Тываның улуг тудугларының бирээзинге ажылдаары база-ла улуг аас-кежиг-дир деп бодап чор мен. Өөрүшкүге өөрүшкү немежип, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ажыл толевирин бедиткен, шалындан үндүрүг тырттарын чигеткен, чоннуң амыдырал байдалын экижиткен доктаалын чуректиң ханызындан иши-биле деткип, четтиргеним илереттим.

Ачам хөй чылдарда колхозка, совхозка ажылдап келген, ам пенсия ап олурар кижи. Кырганның пенсиязынга ам-даа 16 рубль немежирин бодап көөрге, магалыг-дыр.

Л. СОДУНАМ.

ДЕСКИ ОРУК УЗААР

Чоокку чылдарның иштинде республиканың автоорук-тарында боттарының уг-шииниң талазы-биле чаа оруктар немешлээн. Ынчалза-даа эргиден-не туруп келген оруктарның шынары эжижип келген. Чижээ, чылдың-на 20—30 километр кара шывыглыг болгаш 40—50 километр сай шывыглыг орук немежип келген. Оон аңгыда Кызыл—Тээли оруунда көвүрүглерни ыяштан кылып турган болза, сөөлгү чылдарда үүгле демир-бетондан кылыр апарган. Кылдынган оруктарның шынары чыл санында эжижип, амгы үеним транспортунуң негелделерин, дүргенин, айыыл чок чоруун хандырып турар апарган.

Абакан — Кызыл аразының оруунда, Саян—Кызылдан бурунгаар кадыр берт, чиңге оруктуг черлерни Кебеш хемнеп оюп эртери орук-тулуг чериниң планында көрдүнген. Оон тудуу 1968 чылдан эгелээр, ол черниң узуну 70 хире километр болур. Оон түңнелинде Абакан-биле Кызыл аразы үүгле 30—40 километр кызыр-лыр болгаш айыылдыг кызаалар, кадырлар база эвээжээр.

Кызыл—Ак-Довурак аразының оруу келир чоокку үе иштинде шуптузу 3-кү категорияның оруу болур. Ол дээрге оруктуң ниити калбаа 12 метр, а кара шывыының калбаа 7 метр болур. Бүгү-ле көвүрүглерни, хоолайларны демир-бетондан кылыр. Ол ажылды Кызыл-Мажалык — Чадаана аразы доостур билек-ле, тодаргайлаарга 1968 чылдан эгелеп кылыры планда көрдүнген.

Абаза— Ак-Довурак аразының оруу келир чылын доостурга, республикадан эң чоок демир оруу станциязынче орук ажыттынар.

Оон аңгыда, Кызыл — Эрзин, Чадаана—Дус-Даг оруктары республикада улуг ужур-дузалыг болгаш чурт иштинин культуралыг өзүлдезинге улуг рольдуг. Келир үеде черле бистиң чуртка эвес, харын Монголдуң бистиң-биле коожа аймактарының сайзыраарынга эвээш эвес рольду ойнаар апаар. 1969 чылдан эгелеп Кызыл—Эрзин аразының оруун тудары планда көрдүнген, а оон соонда Чадаана — Хандагайты аразыныын кылыр апаар.

Келир чылдан эгелээш автотранспорт ажылын эжижидер дээш элээн хөй боттуг хемчегларни автоорук тудугжулары ап чорудар апаар, оларны допчулаарга мындыг.

Оруктарның чаа кылдынып турар телевилелдеринде районнар тептеринге болгаш улуг-улуг суурларга автовокзалдарны, автопавильоннарны, кыыар-чаар материалдар-биле хандырар станцияларны, орук организацияларының баазаларын тудары көрдүнген.

Районнар тептеринде чаа тургустунган орук организацияларының бүдүрүлге баазаларынче болгаш техниктиг чепсегленишкининче кичээнгейни салыр. Ынчан оруктуң тудуу дүргедээр болгаш оон шынары эжижиир.

Келир чылдан эгелээш Кызыл—Эрзин, Чадаана — Хандагайты оруун септээринге РСФСР-ниң бюджединден хөреңгини алыр, ынчангаш колхоз, совхоздардан чыып турар акша-хереңги долузу-биле келээ оруктарның хереглелдеринге кирер.

Кызыл— Ак-Довурак аразының автооруун чаа ажыттынган Тываның автотранспорт болгаш орук эргелелинге шилчидер. Ол организация шыырак хандырылгалыг болганда, ол оруктуң шынары база дүрген бедиир ужурлуг. Оон-биле чеогелештир ун эргелел республикада өске оруктарже сагышты салыр болгаш техника-биле мурнундаазындан дээре хандырар апаар.

Чүгле юбилейлиг чылдың дүмүлүн ажаап алырынга эвес, моон мурнунда-даа чылдарда кеезээ ажыл-агыйның организацияларынга шыдаар шаа-биле дузаны автоорук эргелелиниң организациялары көргүзүп келген.

Бо чылын тараа ажаалдазынче 10 ажыг комбайнерлерни, 8 ажылчынны, 2 автомашинаны чоруткан болгаш 2 силос оңгарын каскан.

Оон аңгыда, Кызыл — Саргал, Кызыл—Ажыктар оруун грейдерлээн. Районнарда орук организациялары база колхозтарның, совхозтарның дилээн ёзугаар шаңнарже баар оруктарын дескилеп турар.

Эртиен чоокку чылдар иштинде Чадааананың, Сарыг-Септиң, Туранның, Кызыл-Мажалыктың болгаш өске-даа кеезээ суурларның кудумчулар чаагайжыдылгазынга улуг дузаны орук организациялары чедиргилээн болгаш моон соңгаар-даа көргүзер апаар.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

КЫРГАННЫҢ СӨЗҮ

Улуг-Хемде Кожайның сүт-бараан фермазынга хурал хайныышкынныг болган. Ферманың 25 ажылдакчылары СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирин чугаалажып таныжары-биле чыглып келген.

Хуралга санал берип, чүве чугаалаан кижи бүрүзү-ле кижи дугайында ада сагыш салыышкыны дээш партияга, чазакка эң-не эргим, чылыг сөстерни чугаалап, эң эки ажылдаарын хүлээнип турган. «Күш-ажылдың хостуу» артельдиң хоочун колхозчузу 70 харлыг коммунист Түлүш Чудараң турып кээрге, кижилер шыпшыл-на барган.

— Чеден чылды чурттап эрткен, караам көзүлбес кырган-дыр мен. Эрги шагның чудун коруп, элеп, түреп чораан кижи, караа-биле көрбес-даа бол, хурал-суглаадан мындыг магалыг чүүлү билип алыры кайгамчык-тыр. Пенсия ап орар болгай мен. Ол ам-даа өзер-дир. Улуг, аныяк, кырган, чаш кижилер дээш партияның ленинчи сеткили тергиин өндүр-дүр. Аңаа харыы кылдыр, ферманың кышка белеткелин дүрген доозар, оолдарым — деп, кырган чугаалаан.

БИРГИ КЛАССЧЫЛАРНЫҢ ӨҢНҮҮ

Ажыл-үүле бүрүзү эренгей болгаш тодаргай утказылыг. Тодаргай утка ук үүлени бүдүрүп турар кижиниң угаан-чүрээ болуп, медерелинге сиңиккен болур. Башкылаашкын ажылы база ындыг: кажаралды болгаш кажан-даа эрикпес хандыкшылды негээр.

Билбес кижи сактырга, башкының ажылы оюн-тоглаазыг. Уруглар сургаар, «кижи аайындан эртпес» ол бичии чаштарны алаактырар, белеткеп каан номнар номчудар — ында үүү боор кылдыр кыдыра бодаарлардаа тургулаар. Херектиң чогум ужурун ук иштиң ээреминче шыныын киргем, ооң аактыг болгаш ажыктыг чымыжын танып алган, бачым-дүвүрээзининге «өпейлеткен» кижи угаан билир. Ынчангаш башкылаашкын ажылынга хандыкшыыры, бараан болуру — амыр эвес ажыл-үүлелериниң бирээзи.

Башкының ажылы — сөглээн сөстүң, бодаан бодалдың дүжүткүрүүр. Негелде, быжырымчалыг угаазылал-бодамча чокка сөглеттинген чаңгыс сос чаш кижиниң сагыш-сеткилин сергедип, күзенчиг эвес түңнелге чедирип боор. Башкының ширини угаадыының ындында кижиге (чаштарга) кызыгаар чок ынакшылдың магадылалы чажыртынган. Ол болза ожаавайн барып болбас тодаргай утка-дыр. Башкы ажылының база бир үнези ында, ол ажылдан өөренікчи чаштарның салым-хуузу дыка хамаарылгалыг-даа. Үениң база чоннуң мурнунга башкының харысалгазы улуг.

Үстүнде кыска түңнелди үр үеде ажылдап, эвээш эвес салгакчы чаштарның «караан чыруткан» хоочун башкы Галина Петровна Селинаның ажыл-ижинге бадыткал болдурган. Галина Петровна Тожу районуң Тоора-Хем ортумак школазында ам барык он сес чыл ажылдап турар. Эге класстарның башкызы (ол талазы-биле өөредилге эргелекчизи-даа).

Бо чылын Галина Петровна бирги классты алган. Ооң класында ам 17 өөренікчи бар. Он чеди янзы-бүрү ажы-чаң бар ышкажыл! Шүшпен, бодамчалыг, шимченгир, кажар, бардамзымаар, шоваа, хөөремик дээш, кандыг уруглар турбас дээр. Ынчалза-даа оларның сонуургалы чаңгыс—үжүк-бижик-биле мессилдежишкинге тиилекчи болуру. Орта оларның идегелдиг өңнүү, ынаныштыг дузалакчызы, ынак башкызы — Галина Петровна.

Өөредилге чылының эгези — бирги классчыларның амыдыралында бачым үе. Башкының ажылы, кичээл бүрүзү хайгаарал-биле долдунар. Таныжылга база бар. Далаш чокка, хынамчалыг хайгаарап тургаш, уруг бүрүзүнүң ажы-чаңында онзагайларны илередир. Кым-биле канчаар чугаалажыр ужурлугул дээрзин башкының билип аар үези ол. Галина Петровна ону кончуг эки билир. Чүрээ эндевес апарган. Кичээлди чорудуп тура-ла, хензиг-ле таарымча чок үүлду эскерип чаңчыккан. Эскерген дораан ону овааарымча чок эрттирбес: чазамыктап сургап каар.

— Уруг бүрүзү онзагай ажы-чаңныг боор, ону ылаптап өөренир деп алдын дүрүмнү сагыш турар бис—деп, ук башкы бир кичээлдиң соонда меңээ чугаалады.

Чижеглеп чугаалаарга, Оля Ложкова азы Вова Ортунай дижик. Шимченгир уруглар. Ынчалза-даа шыңгыы негелделиг үеде кичээнгейин турумчудуп четтигиптерлер: тайылбыр үезинде аажок топтуг олуруп билирлер. Амдан эгелеп үлегерлиг өөренирлериниң овур-хевири тургустунуп эгелээни ол. Юра Дорофеева биле Катя Чистякова ышкаш уруглар ап көрээлиңер. Хайгаарап тураргa, баштайында ажылга, чижээлээргe, үжүк дүрүлээринге дээп чадап орган ышкаш, элээн үр топтап, хынап олуруп-олуруп, эгелээн соонда сиңниге-ле бээр. Туюлунга чедирбээн шаанда тура дүшпес. Ол кылырда ылаптыг, хажыдыышкын барык чок кылыр. Вова Степанов, Саша Петухов дег чамдык чогуур өйүнде дузалажыры негеттинер уруглар бар. Ындыг уруглар-биле кичээлден дашкаар ажылдаар апаар. Оон туржук башкының чугаазының утказын безин орта билбейн баар.

— Ылаңгыя бажыңынга ийикпе уруглар садынга чогуур белеткел албаан уруглар-биле ажылдаары берге. Ажы-чаңын база чазамыктаар. Кижиниң бодунга мөгүденчиг минуталар турар...—деп, Галина Петровна чугаалаар.

Дөртен чылдарның төнчүзүнде Туран ортумак школазын доосхан аныяк кыс Галя Дорофеева Тоора-Хем школазынга ажылдап эгелээн. Билигмергежилин чоорту бедитпишаан, өөлдек-чөпшүл ажы-чаңы болгаш уругларга ынакшылдыы-биле коммунист башкы коллективтиң кичээнгейин хаара тудуп, хүндүткелин чаалап алган.

Д. КЫСЫГБАЙ.

ХОВУ-ШӨЛДЕРДЕН ИЙИ ЧУРУК

Юбилей мурнунуң ажыл-ижи хову-шөлдерде калбарган. Н шериг кезээниң дайынчылары — эрес оолдар Тываның бир совхозунда дүжүт ажаап алыышкынында шудургу ажылдап турар. Кезектиң мурнакчы дайынчыларын үстүнде чуруктан көрүнер: солагай талазындан, мурнунда — анаа дайынчылар Владимир Вершинин, Леонид Есинев, артында — Владимир Амосов, Николай Филипенко, биче сержант Василий Немченко, анаа дайынчы Генадий Вершинин.

Адааанда чурукта — «Межегей» совхозтуң бир бригадазының столоваязында. Оң талазындан солагай талазынче: чээрби беш чыл ажыг ажылдаан повар Лидия Хецко, ооң дузалакчызы Лидия Азанова, солдат Павел Зуев болгаш пединституттуң студентизи Галина Маслова.

П. ФЕДОРОВ, АН. ДАРЖАА оларның фотолары.

ДАШТЫКЫДА

Октябрьның 50 чылы—бүгү делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы

Чили коммунистер Совет эрге-чагырганың 50 чыл юбилейин телептиг демдеглеп эрттирер деп, чурттуң депшилгелиг бүгү күштерин кыйгырып турар. Октябрь 22-де Сантьягога аныяктарның массалыг чыскаалы болур. Аңаа киржир муңмуң оолдар, кыстар Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган транспарантыларны болгаш лозуңкарны тудуп алгаш, хоорайның кудумчулары-биле эртер. Ноябрь 5-те найысылалдың кол шөлдериниң бирээзинге хөй кижи киржикчилиг улуг митинг болур. А ноябрь 7-де Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның бажыңынга байырлыг хурал эртер. Бо хүннерде Чилиниң университединге Совет Эвилелиниң дугайында хөй лекцияларны номчуур. ССРЭ-ге турасхаал болдурган делгелгени күрүнеңиң техниктиг училищезинге ажыдар.

* * *

Африка болгаш Азия улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязы Улуг Октябрьны калбаа-биле демдеглеп эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган болгаш бо кайгамчык юбилейни байырлап эрттиреринге белеткенир деп ол организацияның бүгү чурттарда национал комитеттерин кыйгырган. Африка болгаш Азия улуатарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының чиңгине секретары Юсеф эс-Сибаи ат салган кыйгырыгны национал комитеттерге чорудары-биле Каирге парлап үндүрген. Бүгү депшилгелиг кижи терелгетен Совет Эвилелиниң улустары-биле кады бо 1967 чылда Улуг Октябрьның 50 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирер дээрзин ол кыйгырыгда демдеглеп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ою-биле холбаштыр Аргентинаның Коммунистиг партиязы В. И. Ленинниң чогаалдарының бүрүн чыылдазының баштайгы үндүрүлгезинге немештир ийи томну испан дылга парлап үндүрери-биле белеткеп турар. В. И. Ленинниң чогаалдарының бүрүн чыылдазының ийиги үндүрүлгезин белеткээр талазы-биле ажыгды эгелээрин база айыткан. Оон аңгыда Владимир Ильичиниң тус-тус ажылдарын катап парлаар деп турар.

* * *

Совет күрүнеңиң бежен чыл оюнга бараан болдурган совет фильмнериң фестивалы октябрь 6-да Лондонда ажыттынган. Фестивальдың үезинде 17 совет кинофильмнерни көргүзер деп турар. Фестивальдың ажыдыышкынынга сураглыг совет кино артистери, оон иштинде Галина Польских болгаш Алексей Баталов чеде берген.

(СЭТА).

Ажыл соксадыышкынныг демисел

САЛЬВАДОР

САН-ХОСЕ. Хлеб быжырар үлетпүрүүн ажылчыннарының ажыл соксадыышкынын болдурбазы-биле полиция хлеб быжырар черлерни эжелеп алган болгаш профэвилел удуртукчуларын тудуп хоруудаан. Ажыл соксатканнар амыдыралдың болгаш күш-ажылдың байдалдарын эжижидерин негеп турар.

Дерзии үүлгедиишкиннер турааажок, олар боттарының негелделерин хандыргыжеге чедир демисежиринге шиитпирлиниң дугайын медеглээннер.

Сальвадорнуң чаңгыс аай профэвилел организациязы болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары ажыл соксатканнар-биле бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

Сальвадорнуң башкыларының национал ассоциациязы ажыл соксадыышкынын эгелээн болгаш ында он муң ажыг башкылар киржип турар. Олар башкы институдунуң тудуун чорударын негеп турар.

Институттуң тудуунуң төлевилелин национал хуралга үр үеде чугаалажып келген. Башкылар ол тудугну эрге-чагыргалар түүлдүгүнүп көрзүн дээш он чыл дургузунда демисежип турар.

Ажыл соксадыышкыны-биле холбаштыр чырыдыышкын министерствозу күрүне школаларын хаар дугайында дужаалды үндүрген.

ТУРЦИЯ

АНКАРА. Турцияда америк шериг объектилеринде ажылдап турар турк ажылчыннарның ажыл соксадыышкыны доозулган. Ажылчыннарның ажыл төлевирин бедиринден шериг администрациязының ойталааны-биле холбаштыр ажыл соксадыышкынын чарлаан турган.

Ажыл соксадыышкынныг демиселдиң он хонукта үргүлчүлеп келген соонда американчылар ажыл соксатканнарның бүгү негелделерин хандырып бээр ужурга таварышкан.

АРГЕНТИНА

БУЭНОС-АЙРЕС. Полициянын улуг күштерин Аргентинаның Ла-Плату хоорайынче чоруткан. Ол күштер массалыг ажылдан үндүрер чорукка удурланган ажылчы чоннарның митингизин үзер сорулгалыг чеде берген.

Ам аргентин чазак чүгле найысылалда күрүне бүдүрүлгелериниң 100.000 ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын ажылдан үндүрерин көрүп турар «рационализацияны» боттандырып турар. Ындыг арга-биле национал бюджеттиң карышкаан кызырарын чазак оралдажып турар.

ПЕРУ

ГАВАНА. Перу полицейжилер Акариде рудникте херээженнериң чыскаалын тарадыр сывырган. Шахтёрларның кадайлары боттарының ашактарынга төлевээн ажыл төлевирин төлеп бээрин бүдүрүлге эзлериндeн негеп турар. Ол дугайын Пренса Латина агентилелдиң корреспондентизи Перунуң найысылалы Лимадан дыннадып турар.

(СЭТА).

Америк космонавт өлген

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Флорида штатка ужар чүүдүп ондактыг айылынга таварышкаш, америк космонавт Клиффтон Уильямс олген. Аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле америк национал ассоциациянын төлөөлекчизиниң медеглээни-биле алырга, К. Уильямстың башкарып чораанын «Т-38» дээр реактивтиг самолёт Таллахасси хоорайдан 27 километр ырак черге чуурулдур дүшкен.

Уильямсты «Аполлон» программаны ёзугаар ужудар дээн космос кораблинин курлавыр ужудукчузунга томуйлаан турган. Ук корабльди келир чылдың марта салып үндүрер деп турган.

Вьетнамда американнарның чидирии

ЛОНДОН. (СЭТА). «Сан» солун АКШ-тан Мурнуу Вьетнамче чорудары-биле цинктен кылган чаңгыс хевирлиг хааржактарның чуруун парлап үндүрген. Хааржак бүрүзүнде «АКШ-тың чепсектиг күштериниң өнчүзүн эгидер ужурлуг» деп бижип каан. Сайгонда өлүрткен американнарны хааржактаашкы, самолёттарга далаш-биле үүдүрүп турар деп ол солун бижээн. А куруг хааржактарны Мурнуу Вьетнамче далаш-биле чорудуп турар.

Вьетнамга агрессияның эгезинден бээр өлген, балыглаанган болгаш ис чок читкен американнарның саны 100.000 кижиден ашкан дээрзин солун дыңнаткан. Оларның иштинде өлгеннер 13.000 кижи болган. Бо чылын өлүрткеннериң саны эң хөй болган—6.700 кижи болуп турар.

Вьетнамда дайын хамаарышпас чорук дээш дайынның болгаш делегейниң ийи дайыннарының сөөлүнде Каттышкан Штаттарның төөгүзүнде эң-не ханныг дайын болуп турар деп, солун бижээн.

Нигерияда байдал

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның федерациядан башкаланган Чөөн областының бир шериг самолёдун Лагостуң агаарынга дүжүр аткан. Ол самолёт далай портунуң районунче элээн каш бомбаларны октаан. Чамдык бажыңнар бузулган. Апапа районга өрт үнген. Аңдара аткан самолёт Лагостуң төвүнден мурнуу-барыын талага дүшкен.

Сирияда чер хуваалдазы

ДАМАСК. Сирий Араб Республиканың Кедээ ажыл-агый болгаш аграр реформа министерствозу элээн губернаторстволарда күрүне болгаш хевырган черлерни хуваарын эгелээн. 497 кедээ суурларның 11.200 тараачын өг-бүлелеринге 1.719 муң донум (1 донум 910 дөрбелчин метрге деңг) суггаттыг болгаш суггат чок черни үлеп бээр деп турар.

(СЭТА).

Шаажылакчыларны белеткеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк шериг кижилер партизаннарга удур дайын чорудулгаларын чорударынга доминикан солдаттарны болгаш офицерлерни өөредип турар. Ол дугайын Доминикан Республиканың президентизи Хоакин Балагер корреспондентилер-биле беседазынга дыңнаткан.

«Диарио-пренса» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, өөредилгени америк шериг төлээ черинин кежигүннери чорудуп турар дээрзин президент чугаалаан.

1967 ч. Октябрь 10.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ЧААГАЙЖЫДААЛ, КИРЖИИЛИНЕР

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА АЙЫ

Октябрьнын юбилейлиг байырлалы чоокшуулаан тудум-на, чер болганда ажыл-ишке күженнишкиниг хайыккан. Хоорай, суурларның чаагайжыдыгазы, байырлаалга уткушкур шимелдеп эгелээн. Кызыл хоорайның ажылчы чону бүдүрүлге планын чедишкиниг күүседип турарындан аңгыда, найысыллды аян, хевир кийр дерип, коруштуг, каас-шиник болдурар дээш эвээш эвес хемчегларын ап чорудуп турар.

СЭКП Кызыл хоорай комитединиң бюрозу болган хооркүүскомсентябрь 27-деп октябрь 27-ге чедир Совет эрге-чагырганың 50 чылынга тураскааткан чаагайжыдыгга болган погаанчыдыгга айын чорударын шинтирлээн. Чаагайжыдыгга болган погаанчыдыгга талазы-биле хоорайның хүндүлеп дептерин турган. Ук дептерге чаагайжыдыгга, погаанчыдыгганы организастап чорударынга эң эки коргүзүглерин чедип алган коллективтерин болган чурттакчыларны кийр бижир. Дептерге кийр бижиткеннерге ол дугайында херечилелди тыныыр.

50 муң ыышты, 40 муң чадаг ыышты тарып олуртур болган хоорайны байырлал шинчи кийрери чаагайжыдыгга айының кол сорулгазы ол. Организация бүрүзүнге чеже ыышты тарып олуртур опаалганы хуваап берген. Дыка хөй коллективтер чаагайжыдыгының эргежок чуулазын медереп билип, боттарынга бердинген опаалганы чедишкиниг күүседип турар. Маңаа хоорайның комсомол организациязын демдеглевес аргажок. ВЛКСМ хоорай комитединиң октябрь 7-де болуп эрткен пленумунга чаагайжыдыгга дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ооң киржикчилери Абакан аллеязынга ыыш олуртур черлерин белеткөөн. Комсомолчуларның күжү-биле 1200 ыыш олуртур чер кастыпган. Ында 200 ажыг ыышты тарып олуруткан. Музыка, медицина училищелериниң студентилери, 11, 3, 7, 14, 6 дугаар школаларның комсомолчулары ыыш тарылгазынга эң-не иденкейлиг киришкен. Кызыл-тортка (эш Гоненко) хамаарышкан бүгү магазиннериниң девискээрлерин корум-чурумнуг болдурган. Ол ышкаш республика эмнелгезиниң (эш Сиэых), алгы заводунуң (эш Сафиуллин), сентелге заводунуң (эш Самойленко) коллективтери ыыш тарылгазын организастыг чорудуп турар. Амгы үеде 26 дугаар кварталда, Бай-Хаак аллеязында, комсомол скверинде ыыш олуртур черлерин белеткөөн.

Сентелге заводунуң коллективи 8 муң дорбелчин метр шөлду асфальтылаар, 200 ыышты, 800 чадаг ыышты олуртур хүлээлгени алган, ооң хөй кезиин күүседипкен.

Ынчалза-даа бистиң хоорайывыс ам-даа байырлал шинчи кирбээн. Чамдык организациялар ынчага дээр бо чугула ажылды хереке албайн келген. «Кызыл тудуг» тудуг эргелери (эштер Остапец, Ткаченко) чаагайжыдыгга талазы-биле кадыг-даа ажыл чорутпаан. Гагарин, Щетинкин-Кравченко, Кочетов, Чүльдүм кудумчуларында арыглаан аштаар черлер ам-даа бар. Чаа туттунуп турар тудугларның девискээрин дой-довурак хөме алган, хирлиг, боктуг. Ленин кудумчузунда тудуп турар 64 квартиралыг бажыңның чанында тургускан херим үрелгеш, ыыштарны база барган. 3 дугаар тудуг-монтаж эргелериниң удуртукчуларының буруузу-биле Ленин кудумчузун асфальтылаары саадап турар. Хоорайның хандырылга комбинадынын, ниитиниң чемненилге конторазының, садыг базазының, хлеб заводунуң, Кадык камгалал министерствозунуң, республика музейиниң, «Тыва тудуг» трестиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының, харылзаа эргелериниң, кежөөки школаның чоок-кавызы үр уеде хирлиг, боктуг болуп, арыглаашкыны чорутпайн келген.

Тыва коммунэнергия болган хоорайның коммунал ажыл-агый черинің буруузу-биле кудумчуларны чыдарыпың графиги үстүп турар, электролампалар четче эвес. Коммунал ажыл-агый чери, ооң орук ажыглаал эргелери тарып олуртур ыыштарны сөөртүп эккээрин озалдадып келген.

Бистиң хоорайывыс аян-шинчи кире берген, байырлалдың каас хевин кедипкеп турар кыдыг бүгү-ле хемчеглерин ап чорудары коллектив, чурттакчы бүрүзүнүң кол сорулгазы ол.

Ю. УСПЕНСКИЙ,
Кызыл хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы.

ХООРАЙЫВЫС ШИНИК ТУРЗУН

Бо хүннерде республиканың чурттакчылыг чер бүрүзүнде юбилейлиг байырлалга белеткел ажылдары чорup турар. Ажыл-ишчи кижилер алдарлыг байырлалга үгле боттары төлептиг ужуражырындан аңгыда, оларның өскен-төрөөн черлери база каас-шиник болурун күзеп турар. Ынчангаш кудумчуларны, чурттага бажыңнарының болган өске-даа черлерниң даштын аштап арыглаары дээш, бүгү-ле чүвени эмге-сесселиг болдурары Кызыл хоорайда база калбарган.

Кызылдың чаагайжыдыгга конторазының коллективи моон мурнунда-даа хоорай чаагайжыдыгаанче чугула кичээнгейин угландырып келген. Олар бо чугула ажылга хоорайның чурттакчыларының калбак киржилгезин чедип алган. Частын, күстүн дыштаныр хүннеринде Кызылчыларның ыыштар олуртун азы кудумчулар ширбип турарын хаая эвес көрүп болур. Төрөөн хоорайывыс шиник турзун! деп ыйтырыг кызылчыларның дайынчы лозунгу болу берген.

Октябрь 5-те Кызылга воскресник болган. Дыка хөй коллективтер боттарының хамаарыкын турары черлериниң девискээрлерин арыглаан аштаан, орта күскү ыыш олуртулгазын немей чоруткан. (Адаанда чурукта). Воскресник үгле кудумчуларны аштаары-биле кызыгаарлаттынмаан. Асфальтылаашкын болган сентелге ажылдары катай чорup турган. Кызылдың чаагайжыдыгга конторазының коллективи үш звено кылдыр үстүп алган, ажылдан хүнээн. Полагея Ивановна Ядыкинага удуртукан сентекчилер звенозу үстүнде чурукта) Рабочая кудумчузунга асфальтылаашкын чоруткан, чаңгыс хүннүң дургузунда 50 ажыг погон метр черни кудроннуг элезинбиле шыпкан. Звенода каток башкарыкчыны-биле катай дөрт кижи бар. Олар бо чылдың дургузунда үргүлү кады ажылдап келгеннер. Бригадир эш Ядыкинаның чугаалап турары-биле алырга, коллектив ай, квартал планнарын чедишкиниг күүседип, колдуунда-ла асфальтылыг кудумчулар сентелгезинге ажылдап келген. Юбилейлиг байырлалга чедир боттарында быжыглаттынган участоктарының сентелгезин доозар дээш олар ам үе, шак барымдаалавайн ажылдап турарлар.

В. МОЛЬБИ.

Фотолар авторнуу.

ТЫВАНЫҢ МИНЕРАЛДЫГ КАЗЫМАЛЫ

Коммунистиг ниитилелдиң материал-техниктиг базазын бистиң чуртувуска тургузарынга оон девискээринде бойдустун янзы-бүрү курлавырларын шын ажыглаарының сорулгалары улуг ажык-дузалыг. Ол айтырыгларны шын шинтирлээрин бистиң республикага база эргежок чугула. Үгле дээрге, Тыва казымал байлактар, арга-ыыштар, суг энергизы, чаагай үнүш-дүжүт бөөр кара болган кара-хүрен хөрзүннер-биле бай. Ынчалза-даа Тыва чуруттун үлетпүрүг сайзырааңгай областарындан, демир-орук шугумундан ырак турары, оон черинің кыры даглыг, ыйтылдарлыг болганы республиканың байлактарын төп ажыглаарынга шаптыктыг.

Тываның девискээринде коксталыр хөмүр даш, даг-дүгү, өөнүг болган ховар металлдар, алдын, мөңгүн суу, демир рудазы, нефелиннер (алюминий үндүрүп алыр чиг эт), даг болган хөл дустары, тудуг материалдарының болган химия үлетпүрүнүң курлавырлары элбек.

Геологтарның шинчилээнин ёзугаар алырга, Төөн Сибирьде хризотил-даг-дүгүнүң 78, кокс бөөр хөмүр даштың 12, кобальтының 20 хуузу бистиң республикада мөөнеттинген. Оон аңгыда мында 2000 ажыг янзы-бүрү казымалдарның чыдар черлери шинчилеттинген болган республикада амдыызында үгле алмаз, газ, нефть байлактары тывылбаан деп геологтар демдеглеп турар.

Тывада хөмүр даш Улуг-Хем бассейнинде (моон составынче Межегей, Эзрбек, Элегес, Каа-Хем, Чихачев, Совхоз деп хөмүр даштыг черлер киржир), Ийи-Талда, Чаданада, Оңгачада, Ак-Талда, Арыг-Узүүнде бар. Бисте хөмүр даштың шинчилеттинген ниити курлавыры миллиард-миллиард төнна. Оон 10 млрд. тонна хирези Улуг-Хемниң хөмүр даш бассейнинде, а ол бассейнде хөмүр даштың 60 хуузу кокс бөөр аргалыг. Ол дээрге металлургия заводтарынга шой, кан эзилдиреринге ажыглаар үүл болур.

Улуг-Хем бассейнинде хөмүр даштың чамдык кезиин шахта иштинден эвес, аная ажык арга-биле казып ап болур. Чижөлээрге, Кызылдың төөн талазында Каа-Хем унунуң хөмүр дажын ажыглаарда чер кырында хөрзүн, үүрмек сай-даш аймаанын кадын ап каапкаш, экскаватор-биле хөмүр дашты машиналарга үүдүрер. Шак-ла ыыдыг арга-биле Чадананың хөмүр дажын казып ап турар болгай. Каа-Хем унунда хөмүр даштың курлавырын 300 млн. тонна хире. Ажык арга-биле 30 млн. тонна хире хөмүр дашты казып ап болур. Амгы үеде Каа-Хемниң хөмүр дажын ажыглаар дээш белеткел ажылдары чорup турар. 1969 чылда бо чер ажыглаага кирер болган баштайгы чылдарында 500 муң тонна хөмүр дашты бөөр, келир үеде моон 1 млн. тонна чедир хөмүр дашты казары төлевилеттинген.

Келир үеде Каа-Хемниң хөмүр дажы республиканың төп болган төөн районнарында үлетпүр бүдүрүлгелериниң оттулар үүлү болур. Барыын районнарны Чадананың хөмүр дажы хандырар. Оон курлавыры 12 млн тонна. Амгы үеде чылда 100 муң тоннадан хөйну казып турар, а келир үеде барыын районнарның хөмүр дашты машиналарга үүдүрер. Шак-ла ыыдыг арга-биле Чадананың хөмүр дажын казып ап турар болгай. Каа-Хем унунда хөмүр даштың курлавырын 300 млн. тонна хире. Ажык арга-биле 30 млн. тонна хире хөмүр дашты казып ап болур. Амгы үеде Каа-Хемниң хөмүр дажын ажыглаар дээш белеткел ажылдары чорup турар. 1969 чылда бо чер ажыглаага кирер болган баштайгы чылдарында 500 муң тонна хөмүр дашты бөөр, келир үеде моон 1 млн. тонна чедир хөмүр дашты казары төлевилеттинген.

Тываны хөмүр дажы республиканың төп болган төөн районнарында үлетпүр бүдүрүлгелериниң оттулар үүлү болур. Барыын районнарны Чадананың хөмүр дажы хандырар. Оон курлавыры 12 млн тонна. Амгы үеде чылда 100 муң тоннадан хөйну казып турар, а келир үеде барыын районнарның хөмүр даштары, арга-ыыштар оон ырак эвес чыдып турар черде.

Нефелиннер Сеңгилен дагларында Чик, Дакуунур деп черлерде бар. Бо черлериниң эптиг, ажыктыг байдалы болза, нефелиннер чыдар черлер бот-боттарындан ырак эвес, ол ышкаш нефелиннерден ырак эвесте өскедаа үнелиг эртинелер мөөнеттингени болур. Тываның нефелиннери шынар талазы-биле Красноярск крайда нефелиннерден дүлек чок болган келир үеде маңаа алюминий алыр чигэтиң бүдүрүлгезин тудуп ап болур. Шаптык бооп турар үүл болза, ол черниң ыраа, ынаар орук тударының бергези, чурттакчы чоннуң эвээш санныы, черниң даглыг-даштыг байдалы бооп турар.

Тываның девискээринге алдын тывыжы 19 үүс чыдың бирги чартыынган эгелээн. Алдын Таңды-Ууланың, төөн болган барыын Тываның дагларында элээн хөй черлериндe бар. Амгы үеде алдын тывыжын алды черлерде чорудуп турар.

Республикада 180 ажыг хире черде демир рудазының чыдар черлери болган демир рудазы бар болгу дег черлер илереттинген. Оларның иштинде эң-не перспективтиг черлер Кара-Сүг, Мугур, Улатай биле Чоза хемнериниң девискээри бооп турар. Ынчалза-даа амгы үеде ол черлерде демир рудазын ажыглаалче кирер дугайында тускай шинчиледдер Кара-Сугдан өскезинге чоруттунмаан. Кара-Сугнуң эптии болза, мында үгле демир рудазы эвес, харын өске-даа үнелиг казымалдар база бар. Ынчангаш Кара-Сугнуң демир рудазын баштай ажыглалга кирер черлериниң бирөөзи болур ужурлуг. Кара-Сугда демир рудазының курлавырлары 123 млн. тонна ажыг, а рудада демир үгле 28—30 хуу. Үлетпүрге ажыглаарда демирниң рудада хуузу 45-тен эвээш эвес болур. Ынчангаш Кара-Сугну ажыглалга кирерде, колдуунда мында демир рудазы дээш эвес, харын өске-даа үнелиг эртинелер бары-биле ынчап турар.

Оон аңгыда Тывада чугай даштары, даш болгаш калийлиг дустар, күгүр колчеданы, фосфориттер, тальк, гипс, графит, тудуг материалдары болгаш өске-даа боттарының составында демир аймаа чок казымалдар кончуг хөй.

Амгы үеде чугай даштары 10—12 хире черлерде, барык бүгү районнарның девискээринде бар. Оон ниити шинчилеттинген курлавыры 440—550 млн. тонна чедип турар, а чамдык черлерде чугай даштарының курлавырлары ам-даа санаттынмаан. Тывада чугай даштарын бажың иштин каастаарынга, чугай алырынга, химиктиг чиг-эт алырынга ажыглаар болгу. Оон аңгыда чугай даштары чер кырында кастүп чыдар, чугайга хоралыг холумактар (колдуунда фосфор биле күгүр) чок, оларны казып шинчилеп алыры эптиг, өске казымалдар-биле кожа болган чурттакчы чону хөй, үлетпүр сайзыраңгай девискээрлерде чыдып турар. Чижөө, Кызылдан 110 км ырак, Улуг-Хемниң солагай талакы эриинде турар 400—500 млн. тонна курлавырлыг Хайыраканның чугай даштары Улуг-Хем бассейнинин, Ийи-Талдың хөмүр дажындан, Кара-Сугнуң демир рудазындан ырак эвес. Оон аңгыда Хайыракан чанында Чаатының тууйбу кылыр дой-довураа, тудугга хереглөөр элезиниң хөй курлавыры база ырак эвесте турар. Хайыраканның чугай дажы ацетилен бөөр кальций карбидин алырынга, шил, сода, цемент бүдүрүп алырынга ажыглаттынар.

Өвүр районнуң девискээринде Дус-Даг-да 146 млн. тонна хире курлавырлыг дус бар. Моон чыл бүрүде 30 муң тонна дусту казып ап болур. Амгы үеде үгле 5 муң тонна хире дусту казып турар болгаш ону колдуунда аъш-чемге, мал кужурладырынга хереглеп турар. Келир үеде Дус-Даг-ның дузу химия үлетпүрүнге хереглөөр чиг эттиң эргежок чугула хевири бооп ажыглаттынар.

Тываның девискээринде тудуг материалдары 40 ажыг черде шинчилеттинип тывылган. Оларның иштинде тууйбу кылыр дой-довурак 20 янзы черде, чугай даштары тудуг дажының болгаш элезиниң, сланецтин, гипстин, орук тудуунга хереглөөр сай, үүрмек даштарның болгаш өскелериниң-даа курлавыры элээн хөй черлерде илереттинген. Тудуг материалдары ук черлерде барык төнмес хире курлавырлардыг, төлевилеп база тудуп турар бүдүрүлгелерден ырак эвесте чыдып турар болгаш оларны хоорайларже сөөртүрүнге орук тудуу хереглеттинмес, өске казымалдарның чоогунда мөөнеттинген болуп турар. Амгы үеде тудуг материалдары шоолуг ажыглаттынмайн турар, үүге дээрге, Тывада тудуг үлетпүрүнүң базазы ам-даа чок болгаш тудуг ажылдарының хемчээли улуг эвес. Ам дээрезинде тууйбу кылыр дой-довуракты болгаш элезиннерни, чугай биле тудуг даштарын, сай аймаан ортумаа-биле ажыглап турар бис.

Дой-довуракты шинчилеттинген ниити курлавырлары 28 млв. кубометр хире болгаш ол колдуунда Тываның төп, барыын, мурнуу районнарында бар. Кызылдың, Хадыңның, Шагаан-Арыгның, Самагалдайның дой-довуракторларынга үндезилээш, бо черлерге тус-тузунда чыл бүрүде 10—15 млн. кезек тууйбу бөөр заводтарны тудуп ап болур.

Ынчангаш Тыва АССР янзы-бүрү минералдыг казымалдар-биле кончуг байлак болгаш оларга үндезилээш республика эзээн үлетпүр бүдүрүлгелерни тудуп ап болурунуң магадылалы бар.

Кандыг-бир республика, край бүрүзүнде казымал байлактарның ниити шинчилеттинген саны ол черлерге үлетпүр сайзырадырынга улуг дуза чок бооп болур. Үүге дээрге ол казымалдар ырак чыдар, ону шинчээдип алыры, ажыглаага кирери кончуг берге. Ынчангаш казымалдар хөй чурттакчы чоннуг, көдээ ажыл-агыйы сайзыраңгай, орук харылзаазы эки, черинің кыры нарын эвес, девискээрде суг элбек болган казымалдар бот-боттарындан ырак эвес турар болза, ынчан оларны ажыглалче кирери кончуг эптиг болгаш хөй акшахөренги чарыгдаттынмас. Ол талазы-биле Тываның төп районнары кончуг эптиг. Мында хөмүр даш, өөнүг металлдар, чугай даштары, тудуг материалдары, демир рудазы бот-боттарындан ырак эвес чыдар, үлетпүрү сайзыраңгай Кызыл хоорай база чоогунда, чурттакчы чон Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарда хөй бооп турар. Оон аңгыда бо районнарның девискээри-биле көвей арыг суглуг Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем агыш баткылаан; черинің кыры колдуунда оргулаан болгаш демир орук, автомобиль орук тударын тударынга кончуг эптиг бооп турар.

Тываның төөн, мурнуу-төөн девискээринде казымалдар хөй-даа болза, оларны ажыглалче кирери берге, үүге дээрге, ол черлер даглыг-даштыг болганындан орук, үлетпүр бүдүрүлгеге тудуунга эпчок, чурттакчы чон эвээш, орук-харылзаазы багай бооп турар.

К. ШАКТАРЖИК,
география эртемнериниң кандидаты.

АРАТТЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Кызыл — Москва — Ленинград аразының туристи «Найырал» поездизиниң экскурсия чыларының бирөөзи Тес-Хемде «Чодураа» колхозтуң уаут назылыг бызаңчызы Иван Шойдак кызыгаар чок улуг өөрүшкүзүн мынчаар илереткен:

— Москва, Ленинград дээр улуг хоорайларже аъттанып чорup турар бистиң Тес кижилериниң эң улуу мен-дир мен. Шаанда Таңды-Уламның болган Чазрен-Арттың, Агарның баалыктарын чалама баглавайн ашпае чораан бодум ам ажай-буурул уаут Салынны ажар, делгем Сибирьни кежер, Уралдың улуг таңдызының ортузу-биле эртер, Москвага аалчы болуп бараалгаар, башкы Лениниң мавзолейинче кирер, хувискаалдың баштай өөскүп үнген чери Ленинград хоорайга чедер аас-кежиктиг болган араттыр мен. Чүвениң шыны-ла херек, баштай ындыг ырак черже баарындан эгенип-даа турдум, ынчалза-даа биилир улус чүвениң ужурун тайылбырлап бөөрге, амыран аъттанып чоруптум — деп, ол район төвүнге аажок өөрүшкүүт чугаалап чедип келген.

Ол-ла колхозтуң мурнакчы хойжузу Соян Бомбүректің өөрүшкүзү база кызыгаар чок:

Үстүү черниң, Москванын
Үлегерин көрүп келийн.
Үлүг-хуувуе, ажыл-ишти
Үзүктел чок кылып-ла тур! —
деп, аалымныг улузунга чаңыг кылдыр ырлап тур мен.

Райондан аъттанып чоруткан «Найырал» поездизиниң аян-чорукчулары — бүдүрүлгениң мурнакчы кижилери. Оларның арызында чаңгыс өг-бүленің кижилери база бар. Чижөө, Хараал-Тейниң пиек фермазының саанчызы болган кадарчызы Чедей, Чооду Баткарлар, «Сельхозтехника» каттыжышкынының ажылдакчылары Петр, Фаина Дурновцевтер, садыгжылар Николай, Борбай Томбуулар болган маадыр ие — хойжу Сендеңмаа, хойжу Дивеңмаа Хуурай-оол, башкы Дыртый-урут Балдан болган өскелер-даа.

«Найырал» поездизинге Тес-Хем райондан шупту 38 кижи олурупкан. Оларның кижи бүрүзү-ле Коммунистиг партияга болган Совет чазакка улуг өөрүп четтиргенин илергелел турган.

Шүлүкчү С. А. Сарыг-оол 1934 чылда-ла «Эрге-шолаа» деп шүлүүнге мынчаар бижээн:

Туттуварда дыттыг Саян
Тура дүшпейн ажа-ла бөөр.
Дузалаарда күштүг ССР
Дужун бодан чеде-ле бөөр.

Тываның арат чону ам Совет Эвилелиниң хамаатылары. Олар Төрөөн чуруттуң найысылалы Москваже Октябрь революциялының кавайы болур Ленинградче аян-чорук кылып турар үеде, улуг байырлалдың бүдүүзү болур хүннерде «Найыралдың» поездизинге олурупкан араттың өөрүшкүзү дендин чырык хүннеп чоруур.

С. ТАМБА,
«Шынның» корр.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЕЭННЕРГЕ

КЫЗЫЛДА КҮРҮНЕНИҢ БАШКЫ ИНСТИТУДУНУҢ бот-өөредилге салбыры физика-математика факультединин «Математика» тускай эртеминге немелде **ХҮЛЗЭП АЛЫЫШКЫННЫ ЧАРЛАП ТУР.**

Киреринин экзаменнери **октябрь 16-дан 26-га чедир.**

Херек документилер: допчу намдары, шынзылга, чурттап турар черинден шынзылга, ажылдап турар черинден характеристика, күш-ажыл дептеринин хоолгазы, орутмак эртеминин дугайында документизи (боду-биле), 3×4 хемчээдиг дөрт фото-чурук, эмчи шынзылгазы.

Адрес: **КЫЗЫЛ ХООРАЙ, БАШКЫ ИНСТИТУДУ,** бот-өөредилге салбыры.

Институттуң ректорады.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1968 чылдың солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы эгелээн

„ШЫН“ СОЛУННУ

«Союзпечатьтың» бүгү-ле салбырларын, харылзаа белдирлерин, киоскилерин болгаш ажылдап турар черлериңерде хөй-ниитиниң парлалга гарадыкчыларын дамчыштыр чагыдыш ап болур силер.

ЧАГЫДЫЛГАНЫҢ ӨРТЭЭ: Чылда —6 руб., алды айда —3 руб., үш айда —1 руб. 50 көп.

КИНО

ОКТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Иеник шынчызы» 10, «Хаанның мэргылдаазы» 12, 2, 3.55, 5.50, 7.45, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Советтерниң эргечагыргазы дээш» 3, «Мында шыпшыңқ черлер» 5, 9, «Аршин Малалан» 7 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Нормандия-Неман» 10, 11.50, «Нотр-Дамның ырында хөлегелер» (1-ги, 2-ги сериялары) 1.30, 5.10, 8.55 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ийилээн, ФРО» 3, 9, «Ак хан» 5, 7 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харылзалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң чанындаПарлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—00646.